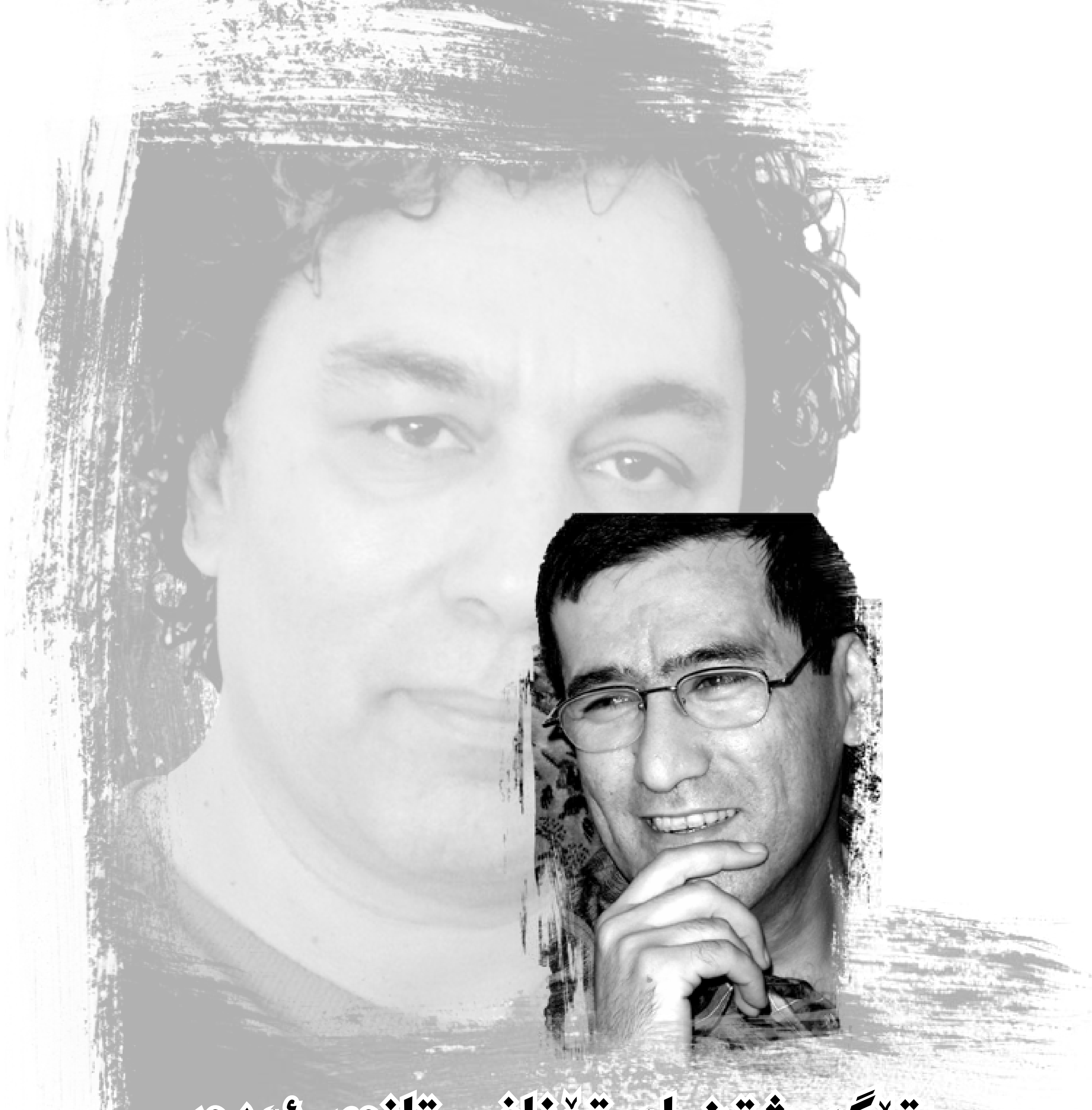

تێگەیشتن لە قۆناغی تازەی ئەدەبی کوردی، بە بێ (دلاوەرا) کەموکوڕ و لاوازە

ڕێبین هەردی

دەکرێ شیعر بەدایک و لقی سەرەکیی هەموو بوارەکانی تری ڕۆشنبیری دابنێین، لە ڕاستی لامان نەداوە گەر بڵێین هیچ ڕۆشنبیرییەک نییە بە شیعر دەستی پێنەکردبێت و بە شیعریش بەردەوام نەبووبێت. هیچ بوارێکی ئەدەبیش نییە هێندەی شیعر جەماوەری بێت و ئەوەندە گوێگر و خوێنەر و عاشقی هەبێت. شیعر هەمیشە لەگەڵماندایە. لە خۆشەویستیدا، لە نیشتمانپەروەریدا، لە بێزاری و دڵخۆشیدا...هتد لە هەموو

شیعرە نیشتمانییەکان تا زیاتر ورژێنەر بوونایە، مەزنتر دەبوون

ئەم دۆخانەدا شیعر هاوڕێی بەردەوامی خورپە و سەرقاڵی و ساتەکانمانە. سەردەمێک کەم نووسەر هەبوو و هەنووکەش هەن تەنانەت لە لێکۆڵینەوە و باسە تیۆری و فکرییەکانیدا شیعری شاعیرێک، بەیتێک وەک نمونە نەهێنێتەوەو باسەکەی خۆی پێ دەوڵەمەند نەکات. شیعر ئەو هەستانەی ئەدرکاند کە هەمووان هەستی پێدەکەن، بەڵام کەس ناتوانێت وەک شاعیرێکی لێهاتوو تەعبیری لێبکات. ئەو خۆزگە و ئاواتانەی دەردەبڕی کە هەمووان خەونی پێوە دەبینن، بەڵام کەس وەک شاعیرێک ناتوانێت رێکی بخات و لە قاڵبی شیعردا دایبڕێژێت. بەشێکی گەورە لە ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی، نواندنی هونەری توانستە تەعبیرییەکانی شاعیرە. هەموو گەمەیەکی زمانی و هەموو تەکنیکە شیعرییەکان و هەموو وەسفە نایاب و دەگمەنەکان، خزمەتی یەک ئامانجیان دەکرد: توانای دەربڕین و دەستڕۆیشتوویی و لێهاتوویی شاعیر لە تەعبیرکردندا. تەنانەت ئەو کاتانەش کە شیعری نیشتمانی دەنووسرا ئەم ئارەزووە بۆ دەربڕین و دەرخستنی لێهاتوویی لە تەعبیردا، هەر باڵادەستیی خۆی دەپاراست. شیعرە نیشتمانییەکان تا زیاتر ورژێنەر بوونایە، مەزنتر دەبوون، تەنهاش ئەوکاتە وروژێنەر دەبوون کە بەشێوەیەکی زۆر هونەری بیانتوانیایە تەعبیر لەو کێشە و ئارەزووە سیاسییانە بکەن کە خەڵکی هەستیان پێدەکرد. لەگەڵ پەیدابوونی شاعیرە رۆشنگەرەکانی کورددا کە دەکرێت بگوترێت پیرەمێرد پێشەنگ و شاعیرانی دوایی پیرەمێردیش رێچکە هەڵگری بوون، شیعر وەزیفەکانی زیاتربوون و ئەمجارە وەک کەرەسەیەکی گرنگی رۆشنگەری و پەروەردەکردن و بڵاوکەرەوەی خوێندەواری بەکارهێنرا. شیعر وەزیفەکانی لە تەعبیرکردنەوە، ئەوەی بۆ زیادکرا دەوری ئامۆژگاری و هاندان بۆ خوێندن و بڵاوبوونەوەی زانست و زانیاری ببینێت. رەنگە ئەم قۆناغە یەکێک لە گرنگترین قۆناغەکانی مێژووی رۆشنبیری ئێمە بێت، چونکە رەنگە ئەمە یەکەمجار بێت بتوانین بڵێین ئەو بوونەوەرە لەدایکدەبێت کە پێی دەڵێین رۆشنبیر. ئەم قۆناغە تەنها قۆناغێکی ئەدەبی و شێوازێکی تازەی ریتم و داهێنانی شیعری نییە، بەڵکو لەهەمانکاتدا لەدایکبوون و سەرهەڵدانی رۆشنبیرە، بەهەموو ئەو مانایانەی کە بۆ ئەم وشەیە هەیە. واتە سەرهەڵدانی ئەو بوونەوەرەی بێ ئەوەی کەس داوای لێکردبێت، خۆی بە بەرپرسیار لە هەموو ئەو بوارانەی ژیان دەبینێت کە بواری تایبەتی خۆشی نین، بوونەوەرێک کە بە خەونی بەیانییەکی باشترەوە رەخنە لە ژیانی کۆمەڵایەتی و کولتووری و تەنانەت سیاسیی باڵادەست دەگرێت. لەگەڵ شاعیرانی رۆشنگەردا بەشێکی گرنگ لە کێشە کولتووری و کۆمەڵایەتییەکان، دەبنە یەکێک لە ئەرکە گرنگەکانی شیعر. لە راستیدا شیعر دەبێت بە پردێک کە بۆ مەبەستێکی دی بەکار دێت، پردێک گرنگییەکەی لەو پەیامەدایە کە هەڵگرێتی، نەک لەو تەکنیک و ستاتیکایەی هەڵگرێتی. ئەدەبی ئێمە دەبوو چاوەڕێی گۆڕان بکات بۆئەوەی شیعر لەم هێرشەی پەیامی رۆشنگەری و رۆشنبیری دوور بخاتەوە و بیخاتەوە سەر ریتمی راستەقینەی خۆی: شیعر وەک هونەرێکی ستاتیکی کە بەر لەهەر شتێک باڵادەستیی تەکنیکەکانی دەربڕین و

هەموو گەمەیەکی زمانی و هەموو تەکنیکە شیعرییەکان و هەموو وەسفە نایاب و دەگمەنەکان، خزمەتی یەک ئامانجیان دەکرد: توانای دەربڕین و دەستڕۆیشتوویی و لێهاتوویی شاعیر لە تەعبیرکردندا

ناسکیی ریتم و ئاوازەکەی دەیکاتەوە بەشیعر. لە راستیدا خولیای گۆران بۆ وەسفکردنی جوانی کە بەڕاستی خەسڵەتێکی سەرەکی و دیاری ئەدەبی گۆرانە، چەند دەگەڕێتەوە بۆ خولیای شیعری خودی گۆران، هێندەش دەکرێت وەک کاردانەویەک تەماشای بکەین لە بەرامبەر شاعیرانی رۆشنگەردا کە پەیامی شیعریان لەخودی شیعر باڵاتر و گرنگتر بینی بوو. گۆران ئەگەرچی لە گرنگیی پەیامی شیعر غافڵ نەبوو، بەڵام هەرگیز ستاتیکای و تەکنیکە هونەرییەکانی داڕشتنی شیعری نەکردە قوربانی پەیام (تەنها لەو هەندێک شیعرە سیاسییانەدا نەبێت کە لەژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆژیای چەپدا نووسیونی.. شیعرگەلێک کە لەهەموو شتێک دەچن، لەخودی شیعری گۆران نەبێت). بەڵام گۆران نمونەیەکی تەنیایە لە جیهانێکدا کە سەرجەمی بەرەو دۆخێکی بەسیاسیبوونی خنکێنەر دەڕوات. جیهانێک سیاسەت و کێشەکانی سیاسەت هەموو بوارەکانی تری ژیان دەکوژێت و سەرجەم کایەکانی رۆشنبیریی ئێمە و لەپێش هەمووشیانەوە شیعر بە خۆیەوە سەرقاڵ دەکات. ساتەوەختی روانگە دێت. روانگە گەرچی بەرادیکالکردنی هەندێک لە دەستتێوەردانەکانی گۆران بۆ شیعر و وەزنی شیعری دەستپێدەکات، گەرچی تازەکردنەوەی دنیای ئەدەبی ئێمەیە چ لە ئاستی فۆرم و چ لە ئاستی زماندا، بەڵام لە روویەکی دییەوە گەڕانەوە بوو بۆ قۆناغی شاعیرانی رۆشنگەر و درێژەپێدانی هەمان ئەو هێڵە بوون کە پیرەمێرد و هاوڕێکانی دەستیان پێکرد و گۆرانیش هەوڵی دا لە شوێنێکدا رایوەستێنێت: تەماشاکردنی شیعر وەک پەیامێک بە پلەی یەکەم سیاسی، کە ئەرکی سیاسیی لەسەر شانە. روانگەییەکان شیعریان کرد بە چەکێکی بەرگری لە ململانێیەکی سیاسی و نەتەوەییدا و لەم ئاستەشدا بە سەرکەوتوویی تەواوەوە شیعرێکیان بەرهەمهێنا بێئەندازە جەماوەری، وروژێنەر و پڕ جۆش و خرۆش، بەڵام لەکۆی ئەم قۆناغە جیاوازانەدا یەک شت بە نەگۆڕی مایەوە: شیعر وەک مەزنترین هونەری تەعبیرکردن لە حەز و ئارەزوو و هیواکانی مرۆڤ. باشترین شیعرەکان ئەوانە بوون کە جوانتر، ناسکتر، هونەریانەتر ئەو شتانەیان دەردەبڕی کە هەمووان هەستیان پێدەکرد. باشترین شیعر ئەو شیعرانە بوون کە هەمووان حەزیان دەکرد خۆیان نووسەرەکانی بوونایە. رێک ئەم هاوکێشەش ئەو شتە بوو کە شیعری تازە دەستکاریی کرد و گۆڕانی بەسەردا هێنا. شیعری تازە تەعبیرکردن نەبوو لە هەست و ئارەزووی هیچ کەسێک، هونەرێک نەبوو خوێنەرانی ئارەزووی ئەوەیان بکردایە خۆیان نووسەری بن. کەس نایەوێت نووسەری شیعرێکی تازە بێت، چونکە لە بنەڕەتدا ئەوەی لەم شیعرەدا سەرنج رادەکێشێت تواناکانی تەعبیرکردن نییە لە هەستێکی گشتی، بەڵکو ئەوەی سەرنج رادەکێشێت ئەو خەیاڵە دانسقە و بێوێنەیە کە پێشتر خوێنەر بە خەیاڵیدا نەهاتووە. شیعری تازە نەک هەست و ئارەزووەکانی مرۆڤ، بەڵکو هوشیاری و خەیاڵی زیهنی دەوروژێنێت. خوێنەر سەرسام نابێت بە تەعبیرێکی دانسقەی هەستێک یان ئارەزوویەک کە پێشتر خۆی هەستی پێکردووە، بەڵکو سەرسام دەبێت بەو خەیاڵ و هوشیارییە بێوێنەیەی خۆی هەستی پێنەکردووە. شیعری تازە خوێنەر

لەسەر دەستی شاعیرانی تازە، شیعر ئەرکە قوڵ و سەرەکییەکانی خۆی وەردەگرتەوە

بە هەستەکانی خۆی ئاشنا ناکاتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو هەستانەیان پێدەبەخشێت کە نەیانبووە، ئەو هەستیارییان لە بەرامبەر شتەکانی دنیادا بۆ دروستدەکات کە پێشتر خاوەنی نەبوون. شیعری تازە پتر لەگەڵ هوشیاریی خوێنەرەکانیدا قسەدەکات و ئاسۆی مانایی ژیان و گەردوونییان لا فراوانتر و وردتر و ناسکتر دەکات، نەک لەگەڵ هەستەکانیاندا. لە راستیدا لەسەر دەستی شاعیرانی تازە شیعر ئەرکە قوڵ و سەرەکییەکانی خۆی وەردەگرتەوە: وەک هونەرێک کە قوڵایی بە ژیان و ماناکانی دەبەخشێت و ئاسۆی هوشیاریی مرۆڤ گەورەتر و هەستیارتر دەکات بەرامبەر بەخۆی و دەوروبەری.

نەوەیەک لە شاعیرانی تازە بەشدارییان لە داهێنانی ئەم ئەزموونە تازەیە و گۆڕانە گرنگەدا کرد کە بێگومان ناوی دلاوەر قەرەداغی لەرێزی پێشەوەی ئەوشاعیرانە دێت. شاعیرێک کە لەدەستپێکردنییەوە بە زمانێکی قوڵی ناسک، بەڵام هەمیشە خەمناک لە ئەزمونگەلێک دەدوا کە سەرسامی دەکردین بەوەی بەخەیاڵی ئەودا هاتووە، نەک ئێمە، ئەو هەمیشە لە شیعرەکانیدا شتێکی دەگوت چاوەڕواننەکرا و لەسەر وێنەیەک رادەستا کە کەسمانی رانەوەستاندبوو، تەنانەت لەوکاتانەش کە لە کارەساتە مێژوویی و سیاسییەکان نزیک دەبۆوە، شتێکی دەگوت تەواو جیاواز لە چاوەڕوانییەکانی ئێمە و تەواو بزوێنەریش بۆ خەیاڵ و ئاسۆی هوشیاری و سەرنج راکێشانمان بۆ شتگەلێک کە کەسمان لەسەری رانەوستاوین یان بەبیرماندا نەهاتووە، بۆ نموونە شیعری دلاوەر کە باسی ئەنفالی دەکرد نە حەماسی ناسیۆنالیانە و نە تورەبوونی پێشمەرگەییانە و نە تۆمارکەرێکی تاوانمان دەبنی، بەڵکو کەسێکمان دەبینی کە نەک بەرەو رووی سیاسیی کارەساتەکەمان دەبات، بەڵکو سەرنجمان بۆ ئەو رەهەندە جوان و گرنگ و وردانە رادەکێشێت کە ئەنفال لێیسەندین و کەسمان هەستمان پێنەکرد «ئەنفال بەیانی باشی مەکتەب و ئێوارە باشی گەڕەک و شەوباشی ماڵە لۆکەییەکانی دزی» لێرەدا ئەوەی گرنگە ئەنفال نییە، بەڵکو بەیانی باش و ئێوارە باش و شەوباشی هاوڕێیانە. شیعرەکە بیانوویەک نییە بۆ دەرخستنی مەینەتییەکانی ئەنفال، بەڵکو بە پێچەوانەوە مەینەتییەکانی ئەنفال بیانووە بۆ دەرخستنی جوانی و گرنگیی بەیانی باش و ئێوارە باشێکی هاوڕێیان. ئەمەش خۆی باشترین نموونەیە بۆ جیاوازیی روانین و ئەزموونی ئەم نەوە شیعرییە تازەیە لەگەڵ نەوەی پێش خۆیدا. نەوەی پێشوو هەموو شتێکی دەخستە خزمەت دەرخستنی قەبارەی کارەساتێک یان دەستکەوتێکی سیاسی، لەکاتێکدا نەوەی تازە ئەم کارەسات یان دەستکەوتەی دەقۆزتەوە بۆ جەختکردنەوە و گرنگیپێدان بەشتەکانی تر. لێرەدا شتەکان هەڵگەڕابوونەوە. دلاوەر قەرەداغی یەکێکە لە داهێنەرەکانی ئەم هەڵگەڕانەوانە کە بەشێوەیەکی بێ ئەندازە ستاتیکی و هونەرییانە بەکاریان دێنێت. لە یەکێک لە تازەترین شیعرەکانیدا بەناوی «شەهیدان ماڵیان لە شووشەیە بەرد ناگرنە کەس» بەهەمان ئاراستە وێنایەکی تەواو جیاواز بۆ شەهید و ئاواتەکانی دەکێشێت، کە سەرلەبەری جیاوازە لەو نەغمە حەماسی و نەتەوەییەی شەهیدی پێ وەسفدەکرێت. شەهیدان دێنەوە بۆ ئەوەی لە

نەوەیەک لە شاعیرانی تازە بەشدارییان لە داهێنانی ئەم ئەزموونە تازەیە و گۆڕانە گرنگەدا کرد کە بێگومان ناوی دلاوەر قەرەداغی لەرێزی پێشەوەی ئەو شاعیرانە دێت. شاعیرێک کە لە دەستپێکردنییەوە بە زمانێکی قوڵی ناسک، بەڵام هەمیشە خەمناک لە ئەزمونگەلێک دەدوا کە سەرسامی دەکردین بەوەی بەخەیاڵی ئەودا هاتووە

پۆلی یەکی سەرەتاییەوە دەستبکەنەوە بەخوێندن لەگەڵمان، نەک بێنەوە بۆ ئەوەی هانی بەرەنگاری و قارەمانێتیمان بدەن. بوونی شەهیدان وەک سومبلی مەرگ نین، بەڵکو وەک سومبلی ژیانن، مردنی ئەوان ئاماژە نییە بۆ دوژمنێک کە دەبێت رقی بەسەردا ببارێنین (وەک لەشیعری نەوەی پێشوودا ئامادەبوونی شەهید هەیەتی)، بەڵکو ئامادەبوونێکە بیری ژیانمان دەخاتەوە و لەسەر کورسیی مەکتەب لە پۆلدا دادەنیشێت و گوێ بۆ مامۆستا دەگرێت. دەمەوێت لەم نموونانەوە ئەوە بڵێم کە شاعیرانی تازەی وەک دلاوەر قەرداغی ئەزموونێکی شیعریی تەواو تازە و ژیاندۆستییان خوڵقاند، کە چیدی شیعر نەک وەک کەرەسەی تەعبیرکردن لە هەستی خەڵک، بەڵکو وەک رەگەزێکی گرنگی گۆڕانکاری و دەوڵەمەندبوونی هوشیاری تەماشادەکات، ئەزموونێک کە تەنانەت کاتێک دەستیش بۆ مەسەلە کۆن و نەتەوەیی و سیاسییەکانیش دەبات، بەشێوازێکی تەواو جیاواز دەستی بۆ دەبات و بە خەیاڵ و وێنایەکی جیاواز و تازەشەوە مامەڵەی دەکات.

دلاوەر قەرەداغی دەنگێکە کە بێ خوێندنەوەی ئەستەمە بەوردی لە هەموو ئەزموونی ئەم نەوە تازەیە تێبگەین، دەنگێک کە لە زۆریک لە شاعیرانی هاوڕێی زیاتر ئەو جیاوازییانەی تیا بەدیدەکرێت، کە نەوەی تازە لە ئەزموونی شیعریدا پیادەی کرد. لێرەوە بێگومان تێگەیشتن لە قۆناغی تازەی ئەدەبی کوردی، بە بێ خوێندنەوەی دلاوەر قەرەداغی، خوێندنەوەیەکی کەموکوڕ و لاوازە.